

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. IX, 5

SECTIO EE

1991

Instytut Nauk Rolniczych w Zamościu. Instytut Hodowli i Technologii Produkcji Zwierzęcej
Wydziału Rolniczego i Zootechnicznego Akademii Rolniczej w Lublinie

Danuta BORKOWSKA, Zygmunt LITWIŃCZUK, Ewa CZASAK

Zmiany w pogłowie i produktywności bydła utrzymywanego w gospodarstwach indywidualnych województwa zamojskiego w okresie ostatnich 15 lat

Changes in the Stock and Productivity of the Cattle Raised in Individual Farms of the Zamość Area
in the Period of Fifteen Years

Niepokojącym zjawiskiem ostatnich dwóch lat jest spadek pogłowia bydła oraz stagnacja w produkcji mleka w całym kraju, spowodowane głównie czynnikami ekonomicznymi (5, 6). Produkcja mleka i żywca wołowego w Polsce oparta jest głównie na bydle czarno-białym, stanowiącym około 80% krajowego pogłowia tego gatunku. Charakteryzuje się ono stosunkowo niskimi wskaźnikami produkcyjnymi w porównaniu z typami o użytkowości jednostronnie mlecznej lub mięsnej (4).

Celem pracy było przeanalizowanie zmian w pogłowie i produktywności bydła utrzymywanego w gospodarstwach indywidualnych woj. zamojskiego w ostatnim piętnastoleciu.

MATERIAL I METODY

Prezentowane w pracy materiały zebrano w Wojewódzkim Urzędzie Statystycznym oraz Stacji Hodowli i Unasieniania Zwierząt w Zamościu wykorzystując *Roczniki Statystyczne GUS woj. zamojskiego. Wyniki spisu rolniczego w latach 1974-1989*. Z przedstawionych dokumentów wybrano dane dotyczące: stanu pogłowia bydła i krów, wyników oceny użytkowości mlecznej krów w oborach kontrolowanych oraz w chowie masowym, towarowej produkcji mleka i żywca wołowego, zakresu wykorzystania nasienia buhajów różnych grup genetycznych.

Na podstawie uzyskanych danych wyliczono obsadę bydła i krów, średnią towarową produkcję mleka i żywca wołowego ze 100 ha użytków rolnych oraz ilości sprzedanego mleka w przeliczeniu na jedną krowę.

OMÓWIENIE WYNIKÓW

W latach 1974-1989 w posiadaniu rolników indywidualnych było około 3/4 ziemi (73,1 — 76,3%), stąd też należy sądzić, że o wielkości produkcji rolniczej w województwie zamojskim decydował sektor prywatny.

W analizowanym piętnastoletciu w gospodarstwach indywidualnych utrzymywano od 314 500 do 241 921 szt. bydła, co stanowiło 86,4 do 96,9% ogółu pogłowia tego gatunku w województwie (tab. 1). W sektorze prywatnym utrzymywano ponadto większość krów (94,7 — 96,4% ogółu). W latach 1975 — 1989 zanotowano spadek pogłowia bydła o 65 145 szt., a krów o 29 143, z tym że ulegał on wahaniom w poszczególnych latach. Spowodowało to zmniejszenie obsady bydła i krów na 100 ha użytków rolnych.

Analizując procentowy udział krów w stosunku do całego pogłowia bydła w gospodarstwach indywidualnych zaobserwowano, iż był on stabilny i wynosił około 48%. W sektorze uspołecznionym stan bydła na 100 ha UR od 4- do prawie 7-krotnie przewyższał obsadę krów, co wskazywało na większe zainteresowanie w tym sektorze produkcją wołowiny niż mleka.

W latach 1975 — 1988 oceną użytkowości mlecznej objęte było 1,2 do 4,5% krów z gospodarstw indywidualnych i większość (85,5 — 97,3%) utrzymywanych w sektorze uspołecznionym. Dane tab.2 wskazują na wzrost wydajności krów ocenianych o 985 kg mleka i 48 kg tłuszczu w sektorze prywatnym i o 643 kg mleka i 29 kg tłuszczu w sektorze uspołecznionym. W latach 1981 i 1982 zaobserwowano spadek wydajności krów w porównaniu z latami poprzednimi. Wynikał on zapewne w dużym stopniu z faktu objęcia oceną wartości użytkowej znacznej liczby krów, a więc zarówno o przeciętnej, jak i niskiej wydajności. Analizując zawartość tłuszczu w mleku ocenianych krów obserwowano jego wzrost o 0,23% w gospodarstwach indywidualnych i o 0,16% w państwowych. Uzyskany postęp przede wszystkim w zawartości tłuszczu należy uznać za stosunkowo wysoki.

Średnia wydajność krów w chowie masowym wzrosła z 2409 kg mleka w r. 1975 do 2894 w r. 1986. Były to jednak wartości znacznie niższe od wydajności krów objętych oceną.

Ilość skupionego mleka ze 100 ha użytków rolnych w gospodarstwach indywidualnych wzrosła w analizowanym okresie o przeszło 20 tys. litrów, a średnia produkcja towarowa w przeliczeniu na jedną krowę o 1017 l (tab.3). Tendencję wzrostową obserwowano we wszystkich gminach województwa, z tym że w niektórych wzrost wynosił w granicach 1215 do 1519 od 1 krowy, w innych natomiast (Goraj, Gorzków, Łukowa, Sulów, Wysokie) 252 — 533 l mleka. W gminach o najniższej towarowej produkcji mleka obserwowano najwyższy spadek pogłowia krów.

W latach 1974-1988 w województwie zamojskim skupowano w granicach 23 700 — 39 127 tys. t żywca wołowego. Ilość żywca z gospodarstw prywatnych

Tab. 1. Pogłowie bydła i krów w latach 1975–1989 z uwzględnieniem podziału na sektor indywidualny i uspołeczniiony

The stock of cattle and cows between 1975–1989 considering a division into individual and socialized sectors

Rok	Sektor	Bydło ogółem (szt.)	w tym: krowy (szt.)	Udział krów w stadzie (szt.)	Obsada bydła szt./100 na UR	Obsada krów szt./100 ha UR
1975	uspołeczniiony indywidualny	36 600 314 500	7 300 157 200	19,95 49,98	75,73 70,20	15,10 35,08
1976	uspołeczniiony indywidualny	41 068 292 601	6 343 151 309	15,44 51,71	80,68 66,22	12,46 34,24
1977	uspołeczniiony indywidualny	45 836 292 258	6 733 152 155	14,69 52,06	91,18 66,31	13,39 34,52
1978	uspołeczniiony indywidualny	46 044 297 409	8 181 156 287	17,77 52,55	89,38 67,49	15,88 35,46
1979	uspołeczniiony indywidualny	45 800 300 100	8 800 156 900	19,21 52,28	90,73 68,17	17,43 35,64
1980	uspołeczniiony indywidualny	46 240 300 286	8 630 155 424	18,66 51,76	90,77 68,49	16,94 35,45
1981	uspołeczniiony indywidualny	33 608 269 281	7 908 146 551	23,53 54,42	67,78 60,98	15,94 33,18
1982	uspołeczniiony indywidualny	33 463 277 624	7 304 148 039	21,83 53,32	69,51 63,05	15,17 33,62
1983	uspołeczniiony indywidualny	27 778 262 760	6 740 145 443	24,26 55,35	56,98 59,30	13,82 32,82
1984	uspołeczniiony indywidualny	27 640 267 887	6 208 145 680	22,46 54,38	62,10 61,23	13,94 33,30
1985	uspołeczniiony indywidualny	24 747 268 023	6 141 140 943	24,82 52,59	52,25 60,33	12,96 31,72
1986	uspołeczniiony indywidualny	24 491 262 013	5 868 131 883	23,96 50,33	51,35 59,08	12,30 28,74
1987	uspołeczniiony indywidualny	22 440 249 684	5 868 131 883	26,15 52,82	46,33 56,39	12,11 29,78
1988	uspołeczniiony indywidualny	21 318 241 921	5 556 123 701	26,06 51,13	43,21 54,78	11,26 28,01
1989	uspołeczniiony indywidualny	20 202 265 753	4 825 130 532	23,88 49,12	40,66 60,29	9,71 29,61

Tab. 2. Wyniki oceny użytkowości mlecznej krów w woj. zamojskim
Results of the milk utility of cows in the Zamość area

Rok	Sektor	% pogłowia objętego oceną wartości użytkowej	Przeciętna roczna wydajność		Zawartość tłuszczu w mleku (%)	Wydajność mleka w chowie masowym (kg)
			mleka (kg)	tłuszczu (kg)		
1975	uspołeczniiony	85,5	2876	111	3,84	2409
	indywidualny	3,5	3441	133	3,86	
1976	uspołeczniiony	91,0	3230	127	3,92	2700
	indywidualny	3,7	3574	140	3,92	
1977	uspołeczniiony	91,0	3306	136	4,16	2729
	indywidualny	3,9	3897	163	4,18	
1978	uspołeczniiony	85,5	3143	123	3,90	brak danych
	indywidualny	4,0	3902	154	3,95	
1979	uspołeczniiony	86,4	3065	118	3,83	2630
	indywidualny	4,1	3875	151	3,90	
1980	uspołeczniiony	89,4	2829	111	3,90	2584
	indywidualny	4,5	3848	152	3,95	
1981	uspołeczniiony	92,5	2483	94	3,77	2581
	indywidualny	4,7	3642	141	3,87	
1982	uspołeczniiony	94,6	2654	102	3,83	2506
	indywidualny	3,7	3238	126	3,89	
1983	uspołeczniiony	93,6	2942	116	3,93	2703
	indywidualny	1,5	4130	164	3,97	
1984	uspołeczniiony	97,3	3294	132	3,99	2843
	indywidualny	1,2	4271	174	4,07	
1985	uspołeczniiony	96,9	3251	131	4,01	2897
	indywidualny	1,4	4243	173	4,08	
1986	uspołeczniiony	97,3	3284	130	3,97	2894
	indywidualny	1,9	4420	177	4,00	
1987	uspołeczniiony	93,2	3431	138	4,02	brak danych
	indywidualny	2,2	4386	178	4,06	
1988	uspołeczniiony	89,7	3510	140	4,00	brak danych
	indywidualny	2,9	4426	181	4,09	

była z reguły kilkakrotnie wyższa w porównaniu z sektorem uspołecznionym.

Analizując wielkość skupu żywca bydlęcego ze 100 ha UR stwierdzono, iż w porównaniu z r. 1974 nastąpił spadek tylko w r. 1981 (o 1,33 t) i w r. 1983

Tab. 3. Towarowa produkcja mleka i żywca wołowego
The production of milk and slaughter oxen

Rok	Skup mleka (w l) ze 100 ha UR		Średnia produkcja towarowa (w l) przypadająca na 1 krowę		Skup żywca wołowego (t na 100 ha UR)		
	ogółem	w sektorze prywatnym	ogółem	w sektorze prywatnym	ogółem	w gospodarstwach	
						uspołecz.	indywidual.
1974	27 640	26 430	809	726	6,19	5,06	6,26
1975	27 010	27 070	829	772	6,90	11,27	6,20
1976	29 790	29 280	931	855	7,45	14,26	6,67
1977	36 660	36 440	1133	1056	6,87	13,30	5,68
1978	40 100	40 470	1221	1162	6,76	16,90	5,50
1979	40 780	41 120	1207	1154	7,35	15,09	6,40
1980	40 230	40 890	1200	1153	7,49	16,30	6,46
1981	37 880	39 150	1204	1180	4,80	10,60	4,16
1982	37 550	38 530	1181	1146	6,60	10,70	6,10
1983	44 680	46 290	1421	1376	5,89	10,52	5,38
1984	48 820	51 300	1583	1540	6,82	11,75	6,48
1985	47 440	48 850	1585	1539	6,83	11,04	6,38
1986	44 320	45 990	1582	1533	7,78	8,04	7,75
1987	44 350	45 660	1685	1629	7,96	8,74	7,88
1988	45 080	46 780	1791	1743	7,63	7,18	7,68

(o 0,3 t). Porównując natomiast wielkość tego wskaźnika w gospodarstwach państwowych i indywidualnych zanotowano znacznie większą stabilizację w tym zakresie w sektorze prywatnym, gdzie skup wykazywał niewielkie wahania (4,16 — 7,88 t ze 100 ha UR). Stabilny w latach 1974 — 1985 wskaźnik wielkości skupu żywca bydlęcego w gospodarstwach indywidualnych uległ zwiększeniu w ostatnich analizowanych latach, co w porównaniu ze spadkiem liczby krów sugeruje, iż na rzeź kierowano zwierzęta stanowiące stado podstawowe tego gatunku.

W r. 1979 dominującą rasą (77,8% bydła ogółem i 79,9% krów) na Zamojszczyźnie było bydło czarno-białe. Litwińczuk i wsp. (3) podają, iż w rejonie hrubieszowskim w r. 1983 bydło cb stanowiło 67,6%. Zalewski i wsp. (7) analizując strukturę rasową bydła w otulinie Roztoczańskiego Parku Narodowego stwierdzili obok dominującej rasy czarno-białej (88,8%) występowanie krów polskich czerwonych (5,4%), czerwono-białych (1,8%) oraz około 4% zwierząt bezrasowych.

Dane tab. 4 wykazują, iż od r. 1980 zdecydowana większość krów objętych inseminacją zapładnianą była nasieniem buhajów czarno-białych. Wskaźnik ten wahał się od 82,6% w r. 1980 do 55,3% w r. 1988. Udział krów zapłodnionych nasieniem czystorasowych holsztyno-fryzów w latach 1980 — 1984 wynosił około 5%, w następnych notowano jego spadek aż do 0,85%. Obok buhajów holsztyńsko-fryzyjskich do doskonalenia miejscowego pogłowia krów cb wyko-

Tab. 4. Wykorzystanie buhajów różnych grup genetycznych w chowie masowym i hodowli bydła na Zamojszczyźnie w latach 1980–1988
 The use of bulls of different genetic groups in mass breeding and in raising the cattle in the Zamość area between 1980 and 1988

Rok	% pogłowia objętego inseminacją	Łącznie liczba krów (szt.)		Wskaźnik za- płodnialności	Procentowy udział krów zapłodnionych nasieniem buhajów				
		zainsemino- wanych	zacielonych		czystorasowych czarno-białych	holsztyńsko- -fryzyjskich	mieszańców cb × hf	mięsnych	pozostałych pc, czb, jersey, angler
1980	67,6	106 519	72 186	67,7	82,60	5,00	—	12,40	—
1981	63,8	98 085	72 186	73,6	80,40	5,10	0,60	13,90	—
1982	50,5	78 388	60 159	76,7	76,50	6,10	1,70	15,70	—
1983	45,5	69 274	48 916	70,7	81,10	4,40	0,50	14,00	—
1984	53,0	80 214	54 646	68,1	72,01	5,09	2,79	20,08	0,03
1985	56,1	82 507	58 725	71,2	72,04	2,69	2,21	23,03	0,03
1986	60,3	83 104	64 529	77,6	67,13	2,15	8,42	22,06	0,24
1987	68,4	88 430	65 116	73,6	54,91	0,93	15,28	28,61	0,27
1988	70,6	87 191	61 277	70,3	50,30	0,85	17,16	31,46	0,23

Tab. 5. Procentowy udział nasienia buhajów o różnych genotypach kierowanych do Punktów Unasieniania Zwierząt sektora indywidualnego i uspołecznionego w latach 1983–1988

The proportion of the semen of bulls in different genotypes directed to the Stations of Animal Insemination in the private and socialized sectors between 1983 and 1988

Rok	SEKTOR									
	indywidualny					uspołeczniiony				
	grupa genetyczna buhajów					grupa genetyczna buhajów				
	czystoras. cb	holsztyńsko- -fryzyjskie	mieszań. cb × hf	mięsne	pozost. pc, czb, jersey, angler	czystoras. cb	holsztyńsko- -fryzyjskie	mieszań. cb × hf	mięsne	pozost. pc, czb, jersey, angler
1983	71,62	3,70	0,62	24,06	—	79,86	5,57	11,35	3,22	—
1984	70,38	3,85	0,88	24,84	0,05	52,54	8,11	37,24	2,11	—
1985	69,60	2,17	—	28,19	0,04	56,14	12,90	27,52	3,44	—
1986	60,05	2,36	7,07	30,24	0,28	70,86	11,58	13,85	3,71	—
1987	53,05	0,65	13,13	32,70	0,47	88,12	9,76	0,72	1,40	—
1988	47,65	0,36	16,76	34,60	0,63	58,41	11,61	26,72	3,26	—

rzystywano również nasienie mieszańców $cb \times hf$. Odsetek krów zapłodnionych ich nasieniem wynosił w 1981 r. 0,6%, w kolejnych latach wzrastał aż do 15,28%, w r. 1987 i 17,6% w r. 1988. Borkowska (1) podaje, że zakres wykorzystania buhajów mieszańców będzie wzrastał, ponieważ ich liczba w Centralnych Wychowalniach w kolejnych latach wzrasta.

W analizowanym okresie obserwowano stały wzrost liczby i procentowego udziału krów zapłodnionych nasieniem rozplodników ras mięsnych z 12,40% w r. 1980 do 31,46% w r. 1988. Zdaniem Kaczmarka (2) zakres krzyżowania towarowego nie powinien przekraczać 30%, ponieważ istnieje zagrożenie dla reprodukcji bydła mięsno-mlecznego.

Od r. 1984 wprowadzono do inseminacji nasienie buhajów ras polska czerwona, czerwono-biała, jersey i angler i stosowano je (jak wykazano w tab. 5) wyłącznie w sektorze indywidualnym.

Nasienie buhajów pc i angler wykorzystywano do doskonalenia nielicznej już populacji krów polskich czerwonych, natomiast jerseyów do poprawy składu chemicznego mleka krów utrzymywanych w rejonie biłgorajskim.

Z danych tab. 5 wynika, że do Punktów Unasieniania Zwierząt woj. zamojskiego kierowano głównie nasienie buhajów czarno-białych, z tym że w sektorze prywatnym udział ten w kolejnych latach systematycznie zmniejszał się, głównie na korzyść rozplodników z dolewem krwi hf oraz ras mięsnych.

Porównując udział porcji nasienia buhajów ras mięsnych kierowanych do sektora indywidualnego i uspołecznionego stwierdzono nieznaczne zainteresowanie krzyżowaniem towarowym w gospodarstwach państwowych. Nasienie buhajów ras mięsnych stanowiło bowiem w tym sektorze 1,40 — 3,71% ogólnej ilości zużywanego nasienia, natomiast w punktach świadczących usługi na rzecz sektora prywatnego od 24,06 do 34,70%.

WNIOSKI

1. W analizowanym piętnastoleciu obserwowano spadek pogłowia bydła i krów na Zamojszczyźnie, zwłaszcza w latach 1980 — 1988. Był on znacznie wyższy w sektorze uspołecznionym w porównaniu z indywidualnym. W okresie 1985 — 1988 wystąpił wzrost wydajności mleka i zawartości tłuszczu krów zarówno objętych oceną użytkowości mlecznej, jak i w chowie masowym. Ponadto wzrosła o przeszło 1000 kg towarowa produkcja mleka przypadająca na jedną krowę.

2. W okresie piętnastu lat nastąpił wzrost skupu żywca wołowego ze 100 ha użytków rolnych w sektorze prywatnym. Przyrost tego wskaźnika w ostatnich trzech latach, przy jednoczesnym spadku pogłowia krów, był zjawiskiem negatywnym, gdyż prawdopodobnie rolnicy kierowali na rzeź zwierzęta stanowiące stado podstawowe.

3. Stwierdzony w ocenianym okresie spadek udziału zacielen nasieniem buhajów czystorasowych cb powodowany był rosnącym zainteresowaniem buhajami z udziałem krwi holsztyńsko-fryzyjskiej oraz krzyżowaniem towarowym. Za niepokojący należy uznać fakt powszechnego wykorzystania nasienia mieszańców cb $\times$ hf.

4. Wysoki odsetek krów zapładnianych nasieniem buhajów ras mięsnych świadczy z jednej strony o zainteresowaniu rolników produkcją żywca wołowego wysokiej jakości, z drugiej może wpływać na zahamowanie postępu hodowlanego w stadach bydła mlecznego z uwagi na brak dostatecznej ilości materiału hodowlanego przeznaczonego do remontu.

PIŚMIENNICTWO

1. Borkowska D.: Wykorzystanie buhajów holsztyńsko-fryzyjskich w doskonaleniu bydła w gospodarstwach państwowych i indywidualnych okręgu lubelskiego. Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, sectio EE, vol. VII, Lublin 1989.
2. Kaczmarek A.: Dzień dzisiejszy i przyszłość hodowli bydła. Chów Bydła, 10, 1988.
3. Litwińczuk Z., Szware B., Żaba C.: Struktura rasowa i wartość użytkowa bydła utrzymywanego w gospodarstwach indywidualnych dawnego rejonu bydła polskiego czerwonego. Nowe Rol., 11, 1986.
4. Pasierbski Z.: Metody hodowlane w doskonaleniu użytkowości mlecznej bydła czarno-białego w Polsce. Międz. Czas. Rol., 1, 1985.
5. Stadnik A.: Dlaczego ubywa krów w gospodarstwach? Chów Bydła, 6, 1988.
6. Stankowski H.: Słabnie zainteresowanie rolników indywidualnych chowem bydła. Przegl. Hod., 7, 1987.
7. Zalewski W., Litwińczuk Z., Borkowska D., Brzozowski S.: Aktualny stan i perspektywy rozwoju chowu i hodowli bydła w otulinie Roztoczańskiego Parku Narodowego. Referat na sesji naukowej, Zamość 1988.

SUMMARY

Between the years 1975 and 1989 the private sector of the Zamość area observed a drop of the stock of cattle by 48,747 heads, and of cows by 26,668 heads. In that period an increase of the productivity of cows was observed (by 985 kg of milk and 48 kg of fat) in the private and state owned sectors (643 and 29 correspondingly) as well as in mass breeding. Moreover, the production of milk for one cow grew by over 1000 kg.

In the period of 15 years, the purchase of oxen for slaughter from 100 ha of arable land in individual farms increased. The growth of this index in the last three years, with simultaneous drop of the stock of cows was a negative phenomenon since the farmers most probably gave for slaughter the animals constituting the basic herd.